

ment el seu significat llatí. De vegades hi ha el sentit de 'senyora feudal, la qui té el senyoriu': «la *domna* de Maçanós tol los alods <a> ecclesia de Estol», en un doc. cerdà S. XII (Pujol, *DocUrg.*); també la senyora o mestressa d'un serf o d'un criat, amb pertinença marcada pel pronom possessiu: «si al servu o catiu seran dites paraules injurioses o feyta leu injúria, ab que no sia feyta en onta de son senyor o de sa *dona*, neguna actió no pot néxer al senyor ne a la *dona*, ne al servu o catiu», «si --- lo servent --- dins lo terme a què s'afermarà, serà malalte --- si menjarà e beurà de ço de son senyor o de sa *dona*, passat lo temps a què s serà afermat deu servir, a son senyor, per ço que aurà faylit, la dobla», *CostTort.* (ed. Ol., 372, 69).

L'equiparació amb *senyor* s'estén també a animals i altra propietat: «si açò fer no voltran, sàpien que pagarà cascun senyor o *dona* de les dites abeylles deu sous», Tortosa, 1340; i situacions en què la supeditació també hi és, però més moral que material: «À, Aloma, qui sots mare e *dona* de mi! — dix Blanquerna» (*NCL* I, 81.6). Tot restant la idea de possessió es nota que ja sovint recau en figura santa: «Déus --- la elegí regina dels àngels de tots los sants de paradís, e *dona* de tot lo món», Lull (*Doctr. Pu.*, Gili, p. 106).

D'ací la tendència a l'estereotipació parlant de la Mare de Déu, *Nostra Dona*, cosa ben lulliana. Recordem la seva obra poètica (*Plant de Nostra Dona*, *Hores de Nostra Dona*, etc.), i la repetició a cada pas de *Nostra Dona Santa Maria* en la *DoctrPu.* (Gili, pp. 12, 16 i passim). «Molt me meravell de *nostra Dona* com poch haver son fill sens corrompiment de sa virginitat» (*Merav. NCL* I, 110). Això decaigué més tard en l'ús popular, com corresponia als fets generals, quasi pertot (i en els qui ho mantenen per arcaisme pot arribar a pendre un matis pretensios, no més recomanable que els qui diuen *Nostra Senyora*, de matis sovint acastellanat, i no pas més fi ni correcte que l'ús bàsic català *la Mare de Déu*), però a Mallorca i en particular en la documentació de Lluç, potser en part per obra del mateix Lull, visqué tenaçment (veg. els documents de Lluç, de 1478, etc., publ. en *BSAL* III, 227a).

En usos més laics els exs. del significat llatí es troben encara pertot en el S. XIII; veg. a la tarifa dels corredors barcelonins de 1271 (*EntreDL* I, 155ss., lín. 7 i gloss.), el gloss. de les *VidesR.*, doc. de 1298 relatiu a Na Guillelma (MiretS, *TemplH*, p. 196), etc. Això segueix encara en ple vigor en el segle següent, p. ex. en el Ross.: «si algun senyor o *dona* lausa en la carta de la venda la compra feyta ---», Perpinyà, 1318 (*RLR xxxii*, 160, i dos cops més p. 161). En els docs. rossellonesos d'aquells temps és *femna* encara el que s'equipara amb *home*, quasi constantment; no obstant després (mateixa pàgina), *dona* es refereix ja a la fembra que contrau matrimoni. Freqüent així mateix en la zona NE. és la combinació *dona Na*, amb què es reacciona contra la debilitació que implica l'abreujament en *na*: «saber vos faç a vós, séiner, que la *dona n'Estefania* ha atorgad lo fait ---» (doc. d'Alt

Urgell, anys 1260, PPujol, *DocsVg.*, 21.3), i aplicat, en la manera de Petroni, a la pròpia «reconec a la *dona na Jacma*, muylter meua ---», Toluges, a. 1323 (*RLR xxxii*, 543).

En els grans clàssics de la fi del segle, encara *dona* manté el sentit llatí, si bé amb matisos interessants en cada un: «que *fembra* vulla senyorejar a l'hom, açò li ve per tal can l'om li ensenya sobres de gran --- asalt --- val més que l'om se guard d'ensenyar-li aitals coses que si puxes l'havia a soferir com a *dona* regnant sobre si mateix; o l'avia a matar», Eiximenis (*Terç*, *NCL* VI, 35.19); «dix la somera --- que m vullles pintar --- per guisa que io sia axí bella com és *madona* a les festes, ço és la *dona* <'mestressa'> de casa», id. (*Terç*, ib., 140); «e fóra estada *dona* de tot ço del lur, e m'hagueren adorada e levada en palmes», BMetge (*Somni III*); «quant la gent d'Espanya hoïren dir que lur rey e senyor tornava, e ab si amenava la sua muller --- isqueren a rebre lur senyor e lur *dona*», *Filla de Costanti* (*NCL* XLVIII, 99); «li fan molt gran festa, con a sela qui lur *dona* era» en la *Questa de Reixac* (149.9).

Després de la fi del segle, l'ús del sentit llatí ja decau, i en els clàssics de l'època com JoMartorell tenim generalment el sentit modern: «al matí lo comte la féu venir davant tots los servidors, axí hòmens com *dones*» (*Ag.* I, 13); o en els versos irònics de Plaerdemavida: «bona *dona*, bona, enganada anau! / en lo temps de guerra s'hi requiren armes, / que no hi cal ballestes en lo temps de pau» (*Riq.*, 442.10-2). I és ja el cas de StVicentF: «quatre generacions són estes; prima, sens hom e sens *dona*, Adam; la segona, de hom sens *dona*, Eva; la terça, la comuna, de hom e de *dona*» (*Quar.*, 214.169); i no cal dir de l'autor del *Libre de les Dones*, de JRoig «una torbada / *dona* darbada, / tan rabiosa / de ser amada, / entenebrada / per lo diable, / féu cas mirable ---» (v. 3506), car tant aquest passatge com tots els de l'obra mostren el nivell merament sexual i irrespectuós en què es mou la *dona* en l'obra (això ja no es pot dir del d'Eiximenis, si no és ací i allà).

¿Quan sorgeix primerament el sentit innovat, rebaixat a la mera feminitat? És valuosa la nota de S. Galmés assenyalant-ne un cas evident en un ms. de mj. S. XIV (*EstRamon* I, 87), i té raó en termes generals afirmant que és ús estrany a RLull. En termes generals sí, i de tota manera és cert que quan Lull sembla usar-ho a la moderna és, però, amb un matis concomitant en què la idea de 'dona distingida' o 'dona senyora' es perceben encara (en tot cas no compten com a excepció el cas amb què *AlcM* encapçala l'acc. moderna, § 2: «gran fon la fama --- del dia de les bodes de Evast y de Aloma, y molts foren los hòmens y les *dones* qui ls volien fer gran honrra», car això és en la part de *Blanq.* on, perdut tot ms., hem d'usar la versió desfigurada per Bonllabi en el S. XVI, *NCL* I, 21, i Lull potser hi posà *fembres*).

Però és instructiu un altre passatge del *Blanq.* (I, cap. 12, *NCL* I, 100-1) en què alterna el sentit de 'mestressa' («portaven a l'esgleya capa de pluja e ga-